

ІНСТИТУТУ УСИНОВЛЕННЯ ЯК ФОРМА ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

ADOPTION INSTITUTE AS A FORM OF PLACEMENT FOR ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE

Поліщук М.Г., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Після початку повномасштабного російського вторгнення одним із найбільш болючих питань постали загибель наших громадян. В результаті цього тисячі дітей стали сиротами. Тому, особливо важливими постають на сьогодні питання усиновлення дітей.

Усиновлення – це надзвичайно складний процес, який вимагає над зусиль з боку держави і громадянського суспільства. Тому, закономірно, що держава повинна піклуватися про майбутнє покоління її вихованням та розвитком. Однак, не завжди процес усиновлення відбувається правомірно. Саме тому, у випадках порушення процедури усиновлення можливе залучення суду для врегулювання питань, пов'язаних із усиновленням.

Однак, при цьому, відмічаємо, що українське цивільне процесуальне законодавство встановлює судовий порядок усиновлення. Саме тому, на нашу думку, реалізація норм про усиновлення не можлива без судового розгляду відповідної справи. Отже, виявлення, постановка та вирішення проблемних аспектів стосовно судового порядку усиновлення є надзвичайно важливим в сучасних умовах.

Таким чином, все викладене вище й обумовлює актуальність обраної теми дослідження, адже незважаючи на те, що Цивільний процесуальний кодекс (далі – ЦПК) чітко врегульовує процедурні аспекти розгляду справ про усиновлення, в науці цивільного процесуального права час від часу виникають спірні моменти.

Стан наукового дослідження теми. Варто зазначити, що проблематика розгляду справ про усиновлення в цивільному процесі є предметом досліджень низки дослідників. Так, зокрема, відмічаємо, що вони стали предметом ґрунтовного наукового дослідження таких вчених-процесуалістів як: Журило С.С., Олійник А.С., Стоянова Т. А., Поліщук М.Г. та інших. Однак, при цьому, незважаючи на таку кількість наукових пошуків, проблематика розгляду справ про усиновлення залишається досить дискусійною.

Мета і завдання наукової роботи – є дослідження особливостей розгляду справ про усиновлення.

Для виконання поставленої мети роботи потрібно виконати такі завдання:

- проаналізувати особливості усиновлення як форма влаштування дітей-сирит та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- дослідити процесуальні підстави для розгляду справ про усиновлення;
- охарактеризувати особливості підготовки справи про усиновлення до розгляду;
- дослідити специфіку розгляду справи про усиновлення;

Ключові слова: дитина-сирота, діти позбавлених батьківського піклування, усиновлення.

After the start of the full-scale Russian invasion, one of the most painful questions was the death of our citizens. As a result, thousands of children became orphans. Therefore, the issue of adopting children is becoming especially important today.

Adoption is an extremely complex process that requires a lot of effort on the part of the state and civil society. Therefore, it is natural that the state should take care of the future generation through its education and development. However, the adoption process is not always legal. That is why, in cases of violation of the adoption procedure, it is possible to involve the court to settle issues related to adoption.

However, at the same time, we note that the Ukrainian civil procedural legislation establishes the judicial procedure for adoption. That is why, in our opinion, the implementation of adoption norms is impossible without a court hearing of the relevant case. Therefore, identifying, setting and solving problematic aspects regarding the judicial procedure of adoption is extremely important in modern conditions.

Thus, all of the above determines the relevance of the chosen research topic, because despite the fact that the Civil Procedure Code (hereinafter referred to as the Civil Procedure Code) clearly regulates the procedural aspects of consideration of adoption cases, in the science of civil procedural law controversial points arise from time to time.

The state of scientific research on the topic. It is worth noting that the issue of consideration of adoption cases in the civil process is the subject of research by a number of researchers. So, in particular, we note that they have become the subject of thorough scientific research by such procedural scientists as: Zhurylo S.S., Oliynyk A.S., Stoyanova T.A., Polishchuk M.G. and others. However, at the same time, despite such a large amount of scientific research, the issue of consideration of adoption cases remains quite debatable.

The purpose and task of the scientific work is to study the peculiarities of consideration of adoption cases.

To fulfill the set goal of the work, you need to complete the following tasks:

- to analyze the peculiarities of adoption as a form of placement for orphans and children deprived of parental care;
- investigate the procedural grounds for consideration of adoption cases;
- to characterize the peculiarities of preparation of the adoption case for consideration;
- to investigate the specifics of consideration of the adoption case;

Key words: orphan child, children deprived of parental care, adoption.

Практика безсумнівно свідчить, що усиновлення є найкращою формою сімейного влаштування дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. «Саме усиновлення дає можливість виховувати дитину в постійній сім'ї. Така форма влаштування дітей-сирит та дітей, позбавлених батьківського піклування, як усиновлення, дає можливість повністю забезпечити таких дітей необхідним для повноцінного розвитку, а саме сімейне виховання. У цьому дослідженні йтиметься про усиновлення як форму влаштування дітей-сирит та дітей, позбавлених батьківського піклування» [14, с. 75].

Таким чином, «право дитини на сім'ю закріплено в низці нормативно-правових актів на міжнародному

та внутрішньодержавному рівнях. Дійсно, в Україні, в тому числі у сфері усиновлення, діють національні та міжнародні правові норми, до яких Україна приєдналася. Слід зазначити, що відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [1]. Серед актів міжнародного права варто відзначити Конвенцію ООН про права дитини.

У преамбулі Конвенції зазначено, що «держави-учасниці цієї Конвенції визнають, що для повного і гармонійного розвитку її особистості дитина повинна рости в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та розу-

міння. Стаття 20 Конвенція проголошує, що дитина, яка тимчасово чи постійно позбавлена сімейного оточення або яка не може залишатися в такому середовищі у своїх власних інтересах, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою. Держави-учасниці відповідно до своїх національних законів, забезпечити зміну опіки над дитиною. Така опіка може включати, але не обмежується прийомною сім'єю, кафалою згідно з ісламським правом, усиновленням або, якщо необхідно, направленням до відповідних закладів соціального захисту дітей. Розглядаючи можливість зміни, це необхідно враховувати доцільність виховання дитини, її національне походження, релігійну та культурну приналежність та рідну мову» [2].

Водночас норми конвенції (ст. 21) вимагають, «щоб при усиновленні враховувалися найкращі інтереси дитини» [2].

Що стосується основного закону нашої держави, то «в ст. 51 зазначено, що сім'я і дитинство охороняються державою. Водночас ст. 52 проголошує, що утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу» [1].

Безумовно, базовим нормативно-правовим актом, який регулює сімейні відносини, є Закон України «Про сім'ю». Водночас ч. 4 ст. 3 Кодексу усиновлення є однією з підстав створення сім'ї.

Дійсно, «єдиною і найкращою формою влаштування дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, було і залишається усиновлення, в результаті якого дитина виходить із системи державної опіки та піклування, позбавляється статусу сироти або дитина, яка залишилася без піклування батьків. Відповідно до ст. 207 ЦК України усиновлення є усиновлення усиновлювачем у свою сім'ю особи, яка має на правах дочку, сина, здійснене на підставі суду. рішення, за винятком випадку, передбаченого статтею 282 цього Кодексу. При цьому усиновлення дитини здійснюється в її найкращих інтересах, з метою забезпечення стабільних і гармонійних умов її життя» [3].

Правові наслідки усиновлення встановлюються також на рівні нормативно-правових актів.

Отже, взагалі «з моменту усиновлення припиняються особисті та майнові права та обов'язки між батьками та усиновленою особою, а також між нею та іншими її родичами за походженням. Однак при усиновленні дитини однією особою, ці права та обов'язки можуть бути збережені за волею матері, якщо усиновлювач – чоловік, або за волею батька, якщо усиновлювач – жінка» [21, с. 153].

Винятком також є випадок, коли після смерті одного з батьків дитини або розірвання шлюбу з особою, визнаною судом недієздатною, другий з батьків дитини вступив у повторний шлюб і його дружина, чоловік у повторному шлюбі бажають усиновити дитину. У такому випадку баба, дід дитини з боку того з батьків, хто помер або визнаний недієздатним, рідні брати, сестри дитини мають право подати до суду заяву про збереження між ними та дитиною, яку усиновлюють, правового зв'язку.

Як звертається увага в науковій літературі, до «питання про збереження чи розірвання правового зв'язку суди, які розглядають справи про усиновлення, повинні підходити вкрай виважено і обережно. Адже безпідставна відмова у збереженні правового зв'язку із певним колом кровних родичів може призвести до порушення як прав та інтересів цих осіб, так і безпосередньо усиновленого» [11, с. 35].

Так, в зв'язку з цим пропонуємо розглянути наступний приклад, який мав місце у процесуальній практиці.

Колегією суддів Вищого спеціалізованого суду України 14.09.2011 р. задоволено касаційну скаргу діда та баби усиновленого онука. «В грудні 2009 р. Коробко Т. звернулася до суду із заявою про усиновлення Довгань О., який є сином її чоловіка від першого шлюбу. У 2007 р. рідна мати Довгань О. померла.

Рішенням Жовтневого районного суду м. Полтави від 29.01.2010 р., залишеним без змін ухвалою апеляційного суду Полтавської області від 23.11.2010 р., Коробко Т. оголошено усиновлювачем Довгань О. У поданій касаційній скарзі Козак М., Козак Н. (баба та дід Довгань О.) просять зазначені судові рішення скасувати, посилаючись на порушення судами норм матеріального та процесуального права, а саме, не було враховано ст. 232 СК України, яка надає у встановлених випадках право збереження правового зв'язку усиновленого, зокрема, з бабою та дідом. Зі змісту касаційної скарги вбачається, що Козак М., Козак Н. зверталися до суду із позовом про усунення перешкоди у спілкуванні з онуком Довгань О. та здійснення права щодо його виховання, однак їм було відмовлено у зв'язку із наявністю рішення про усиновлення» [7].

Тому можна констатувати, що судами першої та апеляційної інстанцій не враховано правову природу усиновлення, яке належить до недейсних юридичних фактів, що призвело до порушення прав родичів (дідуся, баби). усиновленої особи підтримувати з нею правовідносини [13, с. 16].

Поряд з цим слід зазначити, що «з моменту усиновлення між усиновленим (а в майбутньому – між його дітьми та онуками) та усиновлювачем і його родичами виникають взаємні особисті немайнові та майнові права та обов'язки, що виникають за їх походженням». Усиновлення надає усиновителю права і накладає на нього обов'язки щодо усиновленої дитини в такому ж обсязі, які мають батьки щодо дитини. При усиновленні усиновлюваний наділяється правами і на нього покладаються обов'язки щодо усиновлювача. так само, як дитина до своїх батьків» [19, с. 91].

Як бачимо, закон визначає усиновлення як правочин, внаслідок якого між усиновлювачем та його родичами, з одного боку, та усиновленим, з іншого боку, виникають такі ж права та обов'язки, як між батьками та дітей. інші родичі за походженням. Відповідно до наведеного визначення під усиновленням розуміється правовий акт, в результаті якого виникають нові правовідносини між усиновлювачем і усиновленим, насамперед між усиновлювачем і усиновленим, а також між усиновлювачем і родичами усиновлювача. Оскільки з правової точки зору дитина через усиновлення набуває нових батьків та інших родичів, то з актом усиновлення припиняється і правовий зв'язок дитини з батьками та іншими родичами за походженням. Тому усиновлення є юридичним фактом як законодавчим, так і правоприпиняючим [10, с. 81].

Наука сімейного права завжди виходила з того, що «сім'я є одним із найважливіших інститутів соціалізації дитини, основою, де закладаються основи виховання та формується особистість майбутнього члена суспільства. Водночас, якщо дитина з якихось причин позбавлена батьківського піклування, найкращою альтернативою заміни батьків дитини є використання інституту усиновлення». Тому важко переоцінити значення інституту усиновлення, адже це правова форма, яка створює найсприятливіші можливості для виховання дитини, позбавленої батьківського піклування, у сімейному оточенні на тих самих умовах, що й домашні діти. Водночас З.Ромовська описує усиновлення як акт великої соціальної ваги, як вияв гуманізму та жертвності, а також усвідомлення природної потреби в материнстві та батьківстві» [14, с. 405].

Таким чином, підсумовуючи викладене вище, можемо зробити висновок, що усиновлення дитини проводиться для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя. Інтереси дітей в інституті усиновлення є головною метою, заради якої він уведений. Разом з цим інститут усиновлення дає можливість реалізації почуття материнства, батьківства потенційними усиновителями. Саме природне прагнення задовольнити ці почуття лежать в основі конкретних актів усиновлення. Однак, не слід забувати,

що норми інституту усиновлення не призначені лише для врегулювання відносин за участю бездітних громадян; громадяни, які мають своїх дітей, також можуть бути усиновлювачами.

Варто зазначити, що усиновлення як найдавніший інститут сімейного права був і залишається сьогодні найвдалішою, життєво виправданою формою влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.

Таким чином, в роботі досліджено особливості розгляду справ про усиновлення. Проведене в рамках роботи наукове дослідження дає підстави зробити наступні висновки.

1. Право дитини на сім'ю закріплено в низці нормативно-правових актів, як на міжнародному, так внутрішньодержавному рівні. Однак інколи трапляються випадки, коли з об'єктивних причин дитина не може виховуватись у сім'ї своїх батьків.

Саме усиновлення дає можливість дитині, позбавленій батьківського піклування, виховуватись в постійній сім'ї. Дійсно, така форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, як усиновлення дає можливість забезпечити таких дітей повною мірою

тим, що їм потрібно для повноцінного розвитку, а саме – сімейним вихованням.

Без сумніву, усиновлення дитини проводиться для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя. Інтереси дітей в інституті усиновлення є головною метою, заради якої він уведений. Разом з цим інститут усиновлення дає можливість реалізації почуття материнства, батьківства потенційними усиновителями. Саме природне прагнення задовольнити ці почуття лежать в основі конкретних актів усиновлення.

2. Відповідно до ч. 1 ст. 207 СК України, усиновлення здійснюється на підставі рішення суду, крім випадку, передбаченого статтею 282 цього Кодексу.

Таким чином, вітчизняне законодавство встановлює судовий порядок усиновлення. Винятком є випадки усиновлення дитини, яка є громадянином України, але проживає за межами України, яке здійснюється в консульській установі або дипломатичному представництві України.

З огляду на наведене, рішення суду входить до змісту акта усиновлення як невід'ємна його частина. А процесуальною підставою для розгляду справи про усиновлення є відповідна заява.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. від 23.07.1996. 1996 р., № 30, стаття 141.
2. Конвенція ООН про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990 р., № 1, стор. 205
3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III *Офіційний вісник України* від 01.03.2002. 2002 р., № 7, стор. 1, стаття 273.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України* від 08.10.2004. 2004 р., № 40, 40-42, стор. 1530, стаття 492.
5. Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 р. № 905. *Офіційний вісник України* від 27.10.2008. 2008 р., № 79, стор. 126, стаття 2660.
6. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.03.2007 № 3. *Вісник Верховного суду України* від 05.2007. 2007 р., № 5, стор. 7.
7. Ухвала Колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14.09.2011 р. у справі №6-7200св10. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/18636487>. (дата звернення: 17.02.2023).
8. Якименко О. Підготовка аліментних справ до судового розгляду (судово-теоретичні аспекти). *Право України*. 1999. № 8. С. 41–45.
9. Гетманцев О. В. Цивільне процесуальне право України (Загальна частина): підруч.. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 412 с.
10. Грабовська О. Специфіка формування предмета доказування в цивільному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. № 3, 2016. С. 81–85.
11. Журило С.С. Про Зловживання цивільними процесуальними правами при розгляді справ про збереження правового зв'язку між усиновленим та деякими родичами за походженням. *Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи подолання : матеріали круглого столу (27 листопада 2015р., м. Одеса)*. Одеса : Фенікс. С. 34–37.
12. Цивільний процес : навч. посіб.; за заг. ред. проф. В. А. Кройтора; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 336 с.
13. Термінологічний словник з дисципліни «Цивільне процесуальне право» / М. Г. Поліщук, Л. О. Андрієвська, К. Е. Косяченко Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 200 с
14. Олійник А.С. Узагальнення практики розгляду судами цивільних справ про усиновлення дітей, позбавлення батьківських прав, встановлення опіки та піклування над дітьми. *Судова апеляція*. № 2(15), 2009. С. 150–155.
15. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : наук.-практ. комент. 3-тє вид., переробл. і доповн. Київ: Правова єдність, 2009. 432 с.
16. Світлична Г.О. Підготовка до судового розгляду справ окремого провадження: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків 1997. 21 с.
17. Стоянова Т. А. Процесуальні особливості розгляду справ про усиновлення громадянами України. *Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук*, Одеса, 2009. 20 с.
18. Труба В.І. Усиновлення повнолітніх: питання законодавства і практики. *Правова держава*, № 17, 2014. С. 137–139.
19. Цивільний процес : навч. посіб. за ред. Ю. В. Білоусова. Київ: Прецедент, 2006. 293 с.
20. Штефан М.І. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. 624 с.
21. Поліщук М.Г. Кузнецова А.В. «Особливості окремого провадження щодо розгляду справ про усиновлення» Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 9 груд. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця, 2022. 242 с.